

УДК 811.161.2'367.2:821.161.2.09(92)

ФЕДУРКО Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних наук кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна (fedurko19@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0555>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.37>

Бібліографічний опис статті: Федурко, О. (2021). Речення з відприкметниковими прислівниками в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 45, 406–418. doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.37.

РЕЧЕННЯ З ВІДПРИКМЕТНИКОВИМИ ПРИСЛІВНИКАМИ В РОМАНІ В. ДОМОНТОВИЧА «ДОКТОР СЕРАФІКУС»

Анотація. У статті йдеться про семантико-синтаксичні особливості речень-висловлень із відприкметниковими прислівниками на **-о (-е)** як складників текстової структури роману В. Домонтовича «Доктор Серафікус». Обґрунтовуючи її актуальність, автор виходить із думки, що аналіз мовних засобів кожного художнього твору становить основу пізнання мовомислення автора, його творчої своєрідності. У статті подано тлумачення поняття «семантико-синтаксична структура речення», показано, що просте з погляду формально-синтаксичної організації речення може бути семантично неелементарним, тобто позначати дві і більше пропозиції – ментальні відповідники двох чи більше позамовних ситуацій. Визначено ролі, які можуть виконувати прислівники на **-о (-е)** в конкретних висловленнях: а) самостійних, тобто первинних, предикатів, зокрема й у семантично елементарних реченнях; б) ускладнювачів/поширювачів не лише формально-синтаксичної, а й семантико-синтаксичної структури речення. Засвідчено, що аналізовані одиниці в реченнях другого різновиду – це вторинні предикати.

У тексті роману виявлено обидва різновиди речень із відприкметниковими прислівниками на **-о (-е)**: а) у яких ці одиниці функціонують як первинні предикати – самостійно або у складі словосполучень із семантично ослабленим дієслівним предикатом; б) у яких вони формують семантично неелементарні структури шляхом ускладнення або згортання ситуації/пропозиції. Установлено типи предикатних і суб'єктних синтаксем, із якими взаємодіють аналізовані прислівники в реченнях-висловленнях роману В. Домонтовича. Показано, що прислівники на **-о (-е)** як поширювачі/ускладнювачі семантико-синтаксичної структури засвідчені у реченнях як із динамічними, так і статальними предикатами, проте переважають одиниці першого типу. Серед них найчас-

тотнішими є речення з предикатами мовлення, інтелектуальної діяльності та сприйняття. Зроблено висновок про зумовленість таких структур жанровою своєрідністю твору – жанром інтелектуального роману.

Ключові слова: В. Домонтович, відприкметниковий прислівник, семантико-синтаксична структура речення, предикат, семантично ускладнене речення.

FEDURKO Oksana – Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Comparative Pedagogy and Methods of Teaching Foreign Languages, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (fedurko19@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0555>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.37>

To cite this article: Fedurko, O. (2021). Rechennia z vidprykmetykovymy pryslivitynkamy v romani V. Domontovycha “Doktor Serafikus” [Sentences with adjective adverbs in V. Domontovych’s novel “Doctor Seraficus”]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 45, 406–418. doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.37 [in Ukrainian].

SENTENCES WITH ADJECTIVE ADVERBS IN V. DOMONTOVYCH’S NOVEL «DOCTOR SERAFICUS»

The article deals with the semantic and syntactic features of sentences-expressions with adjective adverbs on -o (-e) as components of the text structure of V. Domontovych’s novel «Doctor Seraficus». Substantiating its relevance, the author proceeds from the idea that the analysis of the linguistic means of any artistic whole is the basis of knowledge of the author’s linguistic thinking, his creative originality. The article interprets the concept of «semantic-syntactic structure of a sentence», shows that a simple sentence from the point of view of formal-syntactic organization can be semantically non-elementary, denote two or more sentences – mental equivalents of two or more extralingual situations. The roles that adverbs on -o (-e) can play in specific utterances are defined: a) independent, primary predicates, in particular in semantically elementary sentences; b) complicators / distributors not only of formal-syntactic, but also semantic-syntactic sentence structures. It is proved that the analyzed units in sentences of the second kind are secondary predicates.

The text of the novel reveals both types of sentences with adjective adverbs on -o (-e): a) in which these units function as primary predicates – independently or as part of phrases with a semantically weakened core verb; b) in which they form semantically non-elementary structures by complicating or minimizing the situation / proposal. The types of predicate and subject syntaxes with which the analyzed adverbs interact in sentences-statements of V. Domontovych’s novel are established. It is shown that adverbs on -o (-e) as extenders / complicators of semantic-syntactic structure are attested in both sentences with dynamic and statal predicates, but units of the first type predominate. Among them, the most frequent

are sentences with predicates of speech and intellectual activity. It is concluded that such structures are conditioned by the genre originality of the work – the genre of intellectual novel.

Key words: *V. Domontovych, adjective adverb, semantic-syntactic structure of a sentence, predicate, semantically complicated sentence.*

Постановка проблеми. Серед постатей, актуалізованих в українському літературознавчому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ ст., належить виокремити постать В. Домонтовича (справжнє прізвище – Віктор Платонович Петров), яку вважають сьогодні знаковою не лише в історії української літератури, а й науки та культури загалом (В. Агеєва, В. Андрєєв, Ю. Барабаш, В. Брюховецький, М. Гірняк, С. Павличко, В. Портнов, К. Рубан, Ю. Шерех та ін.). Складно, за словами В. Брюховецького, назвати серед європейських інтелектуалів ХХ ст. ще когось, хто б так, як В. Петров, одночасно й ефективно працював у різних царинах науки, формулюючи деякі із загальнодискутованих проблем швидше, а часами й переконливіше, ніж Жан-Поль Сартр, Хосе Ортега-і-Гассет, Арнольд Джозеф Тойнбі, Освальд Шпенглер, Альберт Айнштайн, та ще був би до того оригінальним літератором (Брюховецький, 2013, с. 20). Попри високу зацікавленість сучасних дослідників літературною творчістю В. Домонтовича вона майже не досліджена в мовознавчому аспекті. Зазначеним умотивуємо **актуальність** нашої розвідки, і це попри таке твердження С. Павличко (1999): «Перенасичуючи свої романи парадоксами й карколомними інтелектуальними провокаціями, Домонтович не дбає про форму, про закони жанру, про красу стилю, про мелодійність речення, про те, що коли слово закінчується на приголосну, то наступне бажано почати з голосної, про те, що в текстах забагато русизмів<...>» (1999).

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Вивчення наявної літератури з проблеми показало, що в поле зору мовознавців потрапляли насамперед питання вживання поетонімів в інтелектуальній прозі В. Домонтовича. Зокрема, А. Ремез характеризує онімний простір роману «Доктор Серафікус» через поділ його одиниць на три семантичні групи: поетоніми а) на позначення імен персонажів; б) які формують світобачення головного героя; в) які наближають до епохи й середовища (Ремез). У розвідці М. Федурко ономастикон цього ж роману простудійовано в контексті найбагатше представлених його типів та виконуваних ними функцій (Федурко, 2015). І. Мазуренко аналізує топос іншого роману В. Домонтовича – «Без ґрунту» – з метою розкрити всі грані концепту «місто», точніше, «місто Січеслав» (Мазуренко, 2015). Розвідки Н. Зубець (2020) та О. Кравченко-Дзондзи (2021) демонструють дещо ширший засяг лінгвістичного розгляду прози В. Домонтовича. Перша, скориставшись можливостями методу лінгвостилістичної інтерпретації, контекстуального й прагмалінгвістичного аналізів, досліджує специфіку втілення авторського мовлення в романі «Доктор Серафікус», «його лексичні, граматичні та стилістичні особливості» (Зубець, 2020, с. 145). Друга через опис образно-вира-

жальних засобів роману «Дівчинка з ведмедиком» намагається простежити «мовні аспекти ідіостилю Віктора Петрова-Домонтовича» (Кравченко-Дзондза, 2021, с. 115). Із зазначеного висновуємо, що в мовознавстві на разі бракує розвідок, які б характеризували міжпропозитивні зв'язки в межах реченнєвої структури творів В. Домонтовича, хоч у перетинаннях пропозиційних відношень закладено значні можливості для смислових нашарувань, додаткових конотацій, що уможливлють глибше прочитання змістового плану кожного художнього твору.

Метою статті є здійснення аналізу семантико-синтаксичної організації речень із відприкметниковими прислівниками на **-о (-е)** як складників текстової структури роману В. Домонтовича «Доктор Серафікус». Відправним пунктом цього аналізу послугувала думка про актуальність вивчення мовних засобів будь-якого художнього цілого як основи пізнання мовомислення автора, його творчої своєрідності. **Завдання** статті – виявити в тексті роману «Доктор Серафікус» речення з відприслівниковими прислівникам на **-о (-е)**; установити, з якими типами предикатів вони переважно взаємодіють; показати, що зазначені одиниці – це здебільшого згорнуті предикати, які є виразниками різноманітних семантико-синтаксичних відношень.

Виклад матеріалу. Підхід до речення як до багаторівневої одиниці, визначальні ознаки якої взаємодоповнюють одна одну, визнано найважливішим досягненням сучасної синтаксичної думки. Цей підхід передбачає різноаспектне вивчення цього мовного феномена – з позицій формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної та комунікативної організації (праці Н. Арутюнової, І. Вихованця, М. Всеволодової, А. Загнітка, Г. Почепцова, Ю. Степанова). Семантико-синтаксична структура речення, за А. Загнітком, «співвідносна з обсягом його об'єктивних смислів» (Загнітко, 2007, с. 157), адже кожне речення є знаком якоїсь позамовної ситуації. Її ядро формують предикат (у формально-граматичній структурі йому відповідає присудок) та визначені його семантикою, залежні від нього аргументи – синтаксеми суб'єкта, об'єкта, адресата тощо. Проте ситуацію позначає не лише речення – можливе у цій функції словосполучення чи слово, які ускладнюють семантичну структуру відповідного висловлення, тож воно, просте за формально-синтаксичними ознаками, постає як семантично складне, неелементарне на противагу семантично елементарному. Такі конструкції допомагають стисліше, економніше, а нерідко влучніше чи образніше висловити ту чи ту думку. Роль ускладнювачів семантичної структури речення можуть виконувати також відприкметникові прислівники на **-о (-е)**, хоча не завжди, бо трапляються ці одиниці й у ролі основного (первинного) предиката. Підтвердимо зазначене прикладами речень-висловлень із тексту роману В. Домонтовича «Доктор Серафікус». Зауважимо одразу, що роман розпочинається реченням із цими прислівниками, до того ж семантично актуалізованими, у комунікативно значущій ролі реми, позаяк винесені на початок речення, тобто у незвичну для них позицію: *Мінливо й мляво перебігають світлі струмки по великій круглій фонтанній мушлі*. Вони своєрідно прогно-

зують подальший розвиток дії в романі: у житті головного героя твору Василя Хрисанфовича Комахи відбулися зміни – він познайомився з Ірцею та Вер. Ці дві жінки (хоч Ірця ще дівчинка) внесли в його повсякдення якийсь новий струм, однак кардинально змінити його не змогли: він так і залишився самотнім професором-диваком.

У тексті роману виявлено обидва різновиди речень із відприкметниковими прислівниками на **-о (-е)**: 1) у яких ці одиниці функціонують як первинні предикати – самостійно або у складі словосполучень із семантично ослабленим стрижневим дієсловом; 2) у яких вони формують семантично неелементарні структури шляхом ускладнення або згортання ситуації/пропозиції.

До першого різновиду належать насамперед конструкції на зразок *Два метри – це близько чи далеко?*; *Це з вашого боку нечемно*; *Але ж, моя мила Ірцю, це неможливо. Все це було ефектно, парадоксально й риторично*; *Йому було б нестерпно боляче почути таку відповідь*; *Розмовляти з Комахою було важко*. Їх аналіз переконує, що в ролі самостійного предиката можуть бути вжиті прислівники різнорідної семантики: з просторовим значенням (*близько, далеко, також можливі високо, низько чи низенько, близенько*), емоційно-оцінним (*нечемно, важко*), зі значенням буття (*ефектно*). Вони належать до групи одномісних предикатів із лівобічним суб'єктним актантом. Суб'єкту синтаксему в таких конструкціях презентують часом іменники з конкретним значенням – назви переважно предметів, можливий означальний чи вказівний займенник в узагальнено-предметній функції, а також інфінітив.

До дієслів, які потребують обов'язкових прислівникових поширювачів, дослідники (Семантические, 1982; Шульжук, 2004) відносять одиниці на зразок *триматися, ставитися, поводитися, почуватися/почувати себе*. Конструкції з такими дієсловами виявляємо й у аналізованому романі Домонтовича, порівняймо: *Вона трималася з дядею протекціонально, як старша, досвідченіша й розумніша*; *Василь Хрисанфович почував себе досить ніяково*; *Я поводився надто коректно*; *Дівчинка ставилася до неї зневажливо й презирливо*; *До ляльки й Комахи Ірця ставилась однаково, трохи зневажливо*.

До речень цього типу близькі конструкції, де прислівники аналізованого різновиду виконують роль обов'язкових компонентів (поширювачів) при семантично достатньому дієслові-предикаті, скажімо: *Вересневе сонце гріло м'яко й лагідно*. Без прислівників це речення було б алогічним, хоча трапляється це дієслово й у конструкціях без прислівників, скажімо: *Сонце світить, та не гріє*.

Однак у складі більшості виділених нами із тексту роману «Доктор Серафікус» речень-висловлень адвербативи на **-о (-е)** – це факультативні компоненти, формально залежні від предиката, вираженого дієсловом чи якоюсь із його особових форм (дієприкметником, дієприслівником, безособовою формою на **-но, -то**), також від прикметника та прислівника, і поєднувані з ним на підставі підрядного зв'язку, оформленого способом прилягання. Однак із погляду семантико-синтаксичного прислівника на **-о (-е)** в таких реченнях –

це компоненти, спрямовані на передачу атрибутивних семантико-синтаксичних відношень. Зазначимо, що це широке трактування семантико-синтаксичної категорії атрибутивності, дією якої позначені не лише поширювачі, факультативні й облігаторні, субстанціальних синтаксем (прикметники, дієприкметники, займенники, числівники), а й поширювачі предикатних синтаксем, зокрема аналізовані нами прислівники на **-о (-е)**. Підставою для їх взаємодії слугує значення ознаки, порівняймо: «Дієслово в мовленні зазвичай означається іншими ознаковими словами», навіть більше, «значна кількість дієслів – семантично і синтаксично адвербіальні», що, зрештою, й експлікує їхня сполучуваність (Сентенберг, 1984, с. 87). Проте адвербіальність дієслова зумовлює й доволі високий ступінь вибірковості щодо його сполучуваності з якісно-означальними прислівниками, насамперед тоді, коли значення стрижневого дієслова формує не ядерний компонент певного семантичного класу, а той чи той периферійний (Васильєв, 1990, с. 101), порівняймо: *урочисто проголосити й погрозово приказати, широко ступати і хуленько дріботіти, пустотливо пирснутти й весело чи нестримно сміятися* тощо.

Безперечно, вибір того чи того прислівника – процедура значною мірою суб'єктивна, оскільки прислівник не лише передає актуальну в певний момент і для певної дії/стану ознаку: вона постає саме такою з погляду конкретного мовця. Отже, можна зробити висновок, подібний до того, якого дійшла І. Кононенко на підставі аналізу іменниково-прикметникових словосполучень (Кононенко, 2009, с. 92): між дієсловом і залежним від нього прислівником наявні бінарні відношення, детерміновані передусім відношенням дій/станів та їхніх якостей чи способів реалізації у реальній дійсності, але водночас й уявленнями мовців про ці відношення.

На характер атрибутивних семантико-синтаксичних відношень, що витворюються між дієслівною та прислівниковою синтаксемами кожного з речень, безпосередньо впливає семантика якісно-означального прислівника. Об'єднані найзагальнішим значенням ознаки, прислівники на **-о (-е)** можуть актуалізувати її як якість процесуальної ознаки або спосіб її витворення (прислівники кваліфікативного типу) чи як міру і ступінь її вияву (квантитативні прислівники). У мовленні семантика і тих й інших постає уточненою: кваліфікативних – як значення якості: *Вересневе сонце гріло м'яко й лагідно*; способу виконання дії: *Вона ткнула пальцем у землю і тихенько промовила; Вер помахала **привітно** рукою*; порівняння-уподібнення: *Коли скласти пальці «козою», зробити страшні очі та **погрозово** приказувати <...>*; оцінки: *Ви так **чудесно** граєте*; квантитативних – здебільшого як значення інтенсифікації ознаки, переданої основним предикатом: *<...> досить **довго** розглядала Комаху; Я **скоро стара буду**; **Нечасто** життя **приносить** нам щось цікаве й **нечасто** бавить нас химерами <...>*. Трапляються речення, у яких аналізовані прислівники автор вживає в синкретичній функції – як виразники квантитативних і обставинних, наприклад просторових, відношень: *Тепер я знаю, ти йдеш **далеко, далеко!** Дуже **далеко** йдеш.*

Важливою семантико-синтаксичною характеристикою прислівника є його вторинна (другорядна, побічна, згорнута) предикативність, порівняймо: «З позицій глибинного синтаксису будь-яка ознака (в тому числі й атрибутивна) може бути інтерпретована як потенційно предикативна, як реалізація вторинної предикативності, як результат предикативної конденсації» (Кононенко 2009, с. 180). У працях В. Богданова, Т. Туліної такі одиниці кваліфіковано як предикати вищого рангу, стосовно яких предикат-присудок як знак основної пропозиції виконує функцію означуваного слова (Тулина, 1976, с. 28).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що речення з атрибутивними компонентами у романі Домонтовича «Доктор Серафікус» – це завжди складний знак, співвідносний із двома (і більше) ситуаціями (фактами, подіями), бо переведені в неядерні позиції слова сигніфікативної семантики не втрачають своєї пропозитивності, тобто здатності бути семантичним еквівалентом ситуації (Загнітко, 2007, с. 189). Так, речення *Вона торкнулася рукою піджака **обережно*** номінує дві денотативні ситуації: *Вона торкнулася рукою піджака* + *Вона обережна*, але по-різному: експліцитно – суб'єктно-предикатною структурою й імпліцитно – формою придієслівного атрибута.

Відібраний нами матеріал із тексту роману «Доктор Серафікус» дає змогу розглянути особливості семантико-синтаксичної організації речень із функційно синкретичними прислівниками на *-о (-е)*. Оскільки їхнім центральним компонентом є предикатна синтаксема, яка виражає часову й модальну ознаку суб'єкта, то важливо з'ясувати, з предикатами яких семантичних типів (дії, процесу, стану, якості, кількості) ці компоненти можуть взаємодіяти. Зазвичай кожен із семантичних типів предикатів конкретизують на підтипи відповідно до лексико-семантичних характеристик їхніх презентантів. Скажімо, серед предикатів дії вирізняють: а) предикати активної конкретної фізичної дії; б) переміщення (руху), в) інтелектуальної цілеспрямованої діяльності; г) мовленнєвої діяльності; г) предикати дії-локативності; д) психічної діяльності (сприйняття).

У тексті роману «Доктор Серафікус» прислівники на *-о (е)* у статусі поширювачів-ускладнювачів семантико-синтаксичної структури речень-висловлень зафіксовано за різних предикатів, тобто на позначення:

а) активної конкретної фізичної дії: *Вер **доброзичливо** змахнула пісок йому з плеча; Тоді почали **гуркотіти** в двері, спочатку **тихо**, а потім усе **дужче**; Він **працював напружено й уперто**; Він **міцно**, до болю **стиснув** її руку;*

б) переміщення (руху): *Він **незграбно**, по-дитячому **кумедно** човгав ногами; Вона **підє** так само **непомітно**, як і прийшла;*

в) інтелектуальної цілеспрямованої діяльності: *Чи не треба було ці перекази **тлумачити алегорично?**; Корвин не міг **достотно** **пригадати** їх нічних розмов; Вер **ясно** уявляє собі розгублену **стурбованість** Комахи; Він **твердо** **пам'ятав** наказ Вер **познайомити** їх з Комахою; Вони всі **пишуть однаково**;*

г) мовленнєвої діяльності обох виявів – вербального: *Комаха **хмуро** **мурмотів**; Він **говорить серйозно**; Вона **розчаровано** **каже**; Вона **меланхолійно***

зауважила; Вона заперечувала рішуче й категорично; Гістерично вигукнув і невербального: Корвин скептично похитав головою; Серафікус похитав негативно...

г) психічної діяльності (сприйняття): *Вер могла добре роздивитись Серафікуса; Серафікус в одчай розгублено дивився на Вер;*

д) процесу: *На ясному тихому прозорому повітрі скрипки звучали підкреслено чітко; Вересневе сонце гріло м'яко й лагідно; Комаха сконфужено й стурбовано почервонів; Не знаючи сама чому, вона розсміялась, весело, рожжево й безтурботно; Я швидко расту!; Їх взаємини розвивалися цілком нормально;*

е) процесу-локативності: *Вам нудно сидіти щодня цілі дні насамоті.*

є) ставлення (відношення): *Комаха з Ірцею товаришують нещодавно; Їх взаємини розвивалися цілком нормально; Я ревную себе до інших жінок глибоко й боляче;*

ж) якості: *Для Ірці день безмежно довгий; У Комахи була непропорційно велика голова з опуклинами на чолі.*

Лексична презентація суб'єктної синтаксеми виявляє залежність від лексико-семантичних характеристик дієслова-предиката, насамперед від його здатності/нездатності співвідноситися з особою. Цю синтаксему в тексті роману представляють:

а) власні і загальні іменники-назви істот – людей: *Комаха насумрився остаточно; Дівчинка слухняно сіла в миску; <...> дорослий чоловік перелякано тікав од молодій жінки; Вер могла добре роздивитись Серафікуса; тварин: Чорна кішка <...> напружено згинаючи гнучке тіло, терлась об ґрати східців;*

б) іменники – назви неістот, серед яких наявні також іменники-соматизми: *Будинки, паркани, палісадники, стіни, дерева, тумби, ліхтарі вперто перешкоджали йому йти; В неї так ніжно рожевіли щоки;* реалій природи: *Мінливо й мляво перебігають світлі струмки по великій круглій фонтанній мушлі;* космогонічних понять: *Вересневе сонце гріло м'яко й лагідно;* абстрактних понять: *Глухо прозвучала здалека нагорі відповідь «свої» <...>; Фізкультура й спорт успішно конкурують;*

в) особові займенники: *Вона згасила світло й хутко роздяглась у пільмі; Вона сміялась так весело, так нестримно <...>; Він подивився на Вер крізь окуляри допитливо й уважно.*

Зауважимо, що за вживання аналізованих прислівників В. Домонтович зазвичай не виходить за межі традиційної сполучуваності, проте часом автор удається до несподіваних поєднань, роблячи в такий спосіб ці одиниці не лише семантично місткими, а й особливо значущими з погляду емоційно-образної виразності, пор., з одного боку: *Вона працювала ретельно й уважно та доводилося працювати багато й заглиблено,* з іншого – *Дрімливо з'являлися мрії й непомітно, танучи, зникали; На слова Комахи, патосні, бурхливі й аскетично цнотливі, вона не сказала «так».*

Урахування критерію особовості/неособовості суб'єктної синтаксеми дає підстави розподілити аналізовані речення на дві групи. Першу з них утворюють ті конструкції, у яких суб'єктна синтаксема виражена особовим іменником, а другу – неособовим. Кожна із цих груп не виявляє однорідності. У першій провідне місце займають конструкції, у яких прислівники на **-о (-е)** хоч і стосуються формально дієслова, проте вказують насамперед на стан (емоційно-психічний, фізичний, фізіологічний, інтелектуальний) особи-діяча чи дають їй морально-етичну оцінку (Кормилицьна, 1988, с. 7): *Вер допитливо окинула поглядом Корвина; Серафікус в одчай розгублено дивився на Вер; Корвин уважно за ним стежив.*

У другу групу входять речення, де прислівникова синтаксема характеризує не особу, а дію, називаючи її якісні чи кількісні параметри. Так, у реченнях-висловленнях із предикатами мовлення прислівник може конкретизувати характер мовлення (*голосно, гучно, виразно, тихо, крикливо*): *Вона ткнула пальцем у землю і тихенько промовила*; давати йому оцінку з погляду іншої, у реченні експліцитно не представленої особи (*переконливо, розумно, правильно, впевнено, твердо, гарно*), порівняймо: *Мовчки непристойно подумки він вилаявся; Вер підводилася з фотеля й фанфарно, ніби перемігши, казала <...>; бути часовим конкретизатором мовлення: Вони лаялись довго й люто; Він довго не міг спинитись.*

Наведені з тексту роману речення дають підстави стверджувати, що семантично неелементарні речення з прислівниками на **-о (-е)** – це результат детермінованих здебільшого комунікативними чинниками формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних трансформацій пов'язаних між собою двох (і більше) елементарних речень, передусім трансформацій ускладнення ситуації/пропозиції чи її згортання; порівняймо: «Ми завжди значно менше кажемо, ніж думаємо, сподіваючись на здогадку, на однакові фоніві знання співрозмовника» (Левицький, 2001, с. 97). Процедура ускладнення ситуації має своїм наслідком нарощення предикатів вищого рангу (у нашому випадку – прислівників на **-о (-е)** зі значенням якості чи кількості лише ознаки) з перетворенням головного предиката на змінну цих предикатів. Процедура згортання ситуації передбачає редуцію аргументів предиката другої пропозиції з переведенням його в прислівникове слово, яке, синтаксично стосуючись дієслова, називає ознаку предмета.

Сьогодні встановлено, що семантику неелементарних простих речень, які постають унаслідок згортання ситуацій, формують укупі зі значенням кожної з елементарних структур також і семантико-синтаксичні відношення між основною та згорнутою пропозиціями (Всеволодова, 2000, с. 124). В обстежуваному матеріалі виявлено такі їх різновиди.

1. Однорядні (сурядні) відношення. Вони маркують ті конструкції, у яких ситуації, презентовані основною та згорнутою предикативними структурами, збігаються у часі: *Комаха хмуро мурмотів*; або передують одна одній: *Комаха ліг на канапу й стомлено потягнувся*. Відношення одночасності зазви-

чай характеризують ті неелементарні побудови, у яких прислівники на **-о (-е)** утворені від власне-якісних прикметників, а часової послідовності – у яких прислівники мотивовані віддієприкметниковими прикметниками й основний предикат яких виражений дієсловом недоконаного виду. Цю відмінність слід, на нашу думку, пояснювати тим, що власне-якісні прикметники позначають зазвичай постійні властивості предметів і явищ на противагу властивостям плинним, прив'язаним до конкретного моменту та відтворюваним фінітними дієслівними формами (Семантические, 1982, с. 21–22).

2. Причинові. У лінгвістичній літературі ґрунтовно проаналізовано семантично неелементарні речення, які містять компоненти зі значенням зумовленості, конкретизованим як значення причини, допустовості, мети, умови, наслідку. Схарактеризовано також типові способи морфологічного вираження таких компонентів – прийменниково-іменникові форми (Вихованець, 1992, с. 137). Прислівники на **-о (-е)** у групі таких одиниць зазвичай не аналізують, натомість відібраний нами з тексту роману фактичний матеріал засвідчує, що ці лексеми можуть виконувати каузативну функцію, наприклад: **Безпомічно й злякано він почав відмовлятись**. Конструкції, що їх містять, можна розгорнути у складнопідрядні речення з підрядною частиною причини: *Він почав відмовлятись, бо був безпомічний й зляканий*. Речення *Вер неспізно для себе задовольняла свою пристрасть до потворного, до «навпаки»* трактуємо як таке, у якому між основною і згорнутою пропозиціями наявні відношення допустовості, пор.: *Вер, хай і неспізно для себе, проте задовольняла свою пристрасть до потворного, до «навпаки»*.

3. Порівняльні. У них прислівникова синтаксема кореферентна предикату підрядної частини зі значенням порівняння: *Він <...> машинально повернув праворуч*.

4. Міри і способу дії: *Комаха досконало володів цим витонченим мистецтвом <...>*.

5. Наслідкові: *Корвин впливав на Вер хвилююче*, пор. з *Корвин впливав на Вер, так що та захвилювалася*.

Висновки. Як випливає з наведеного, у романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус» прислівники на **-о (-е)** вжиті переважно у функції ускладнювачів семантичної структури речень-висловлень: вони перебувають у парадигматичних відношеннях із предикатом глибинної структури і є в реальному реченні-висловленні знаком не лише ускладненої чи згорнутої/згорнутих пропозицій, а й виразником різноманітних відношень між нею/ними та основною пропозицією. Ці одиниці засвідчені як у реченнях із динамічними предикатами, до яких належать акціональні дієслова та дієслова зі значенням процесу, так і статальними предикатами, проте переважають одиниці першого типу. Серед них найчастотнішими є речення з предикатами мовлення, порівняймо: *говорить серйозно, розчаровано каже, сказала роздратовано, урочисто проголосила, погрозливо приказувати, меланхолійно зауважила, голосно заявляла, заперечувала рішуче й категорично, ледве чутно шепоче, довго*

настоював, рішуче заявив, лагідно й спокійно повторив, похмуро відповів, хмуро мурмотів уперто відмовляєте, інтелектуальної діяльності: *тлумачити алегорично, твердо пам'ятав, логічно обґрунтовувати, напружено й довго думати* та психічної діяльності (сприйняття): *побачивши цілком для себе несподівано, обережно визируючи, довго розглядала, уважно роздивившись, обережно дивилися виявилось так ясно й різко* тощо. Це має жанрово-тематичне вмотивування: роман «Доктор Серафікус» дослідники кваліфікують як інтелектуальний. Перспективним вважаємо вивчення особливостей функціонування прислівників на *-о (-е)* в інших інтелектуальних романах Домонтовича, зокрема й у зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

- Брюховецький В.** Віктор Петров: верхи долі – верхи і долі. Київ : Темпора, 2013. 168 с.
- Васильєв Л.М.** Современная лингвистическая семантика : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1990. 176 с.
- Вихованець І.Р.** Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 285 с.
- Всеволодова М.В.** Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : учебник. Москва : МГУ, 2000. 502 с.
- Загнітко А.П.** Теорія сучасного синтаксису : монографія ; вид. 2-е, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
- Зубець Н.** Власне авторська мовленнєва сфера в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус». *Філологічні трактати*. 2020. № 2. Т. 12. С. 144–153.
- Кононенко І.В.** Прикметник у слов'янських мовах : монографія. Київ : Київський університет, 2009. 495 с.
- Кормилицына М.А.** Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в языке и устной речи / под. ред. д-ра филол. наук О.Б. Сиротининой. Саратов : Саратовский ун-т, 1988. 151 с.
- Кравченко-Дзондза О.** Мовний аспект ідіостилію Віктора Петрова-Домонтовича. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : збірник наукових праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич : Півсвіт, 2021. С. 112–122.
- Лассан Э.Р.** Семантические функции наречий в структуре предложения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Минск, 1980. 23 с.
- Левицкий Ю.А.** Основы теории синтаксиса : учебное пособие по спецкурсу. Пермь : Перм. ун-т ; Перм. пед. ун-т, 2001. 236 с.
- Мазуренко І.** Концепт місто в повісті В. Домонтовича «Без ґрунту». 2015. URL: http://www.museum.dp.ua/article_2015_05.html.
- Павличко С.** Роман як інтелектуальна провокація (передмова). *В. Домонтович. Доктор Серафікус. Без ґрунту [Романи]*. Київ : Критика, 1999. 280 с. URL: <http://flibusta.site/b/295842/read>.
- Ремез А.** Особливості поетичної онімії в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус» URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15770/1/Контрчук%20Ремез%20101-106.pdf>.
- Семантические типы предикатов*. Москва : Наука, 1982. 368 с.

- Сентенберг И.В.** Семасиологические основания глагола как части речи (на материале английского языка). *Семантические отношения внутри словосочетания и предложения*. Волгоград : ВГПИ им. А.С. Серафимовича, 1984. С. 98–101.
- Тулина Т.А.** Функциональная типология словосочетаний. Киев ; Одесса : Высшая школа, 1976. 176 с.
- Федурко М.** Власне ім'я в романі Віктора Домонтовича «Доктор Серафікус»: функції та різновиди. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 36. С. 200–212.
- Шульжук К.Ф.** Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

- Домонтович В.** Доктор Серафікус. Без ґрунту [Романи]. Київ: Критика, 1999. 280 с.
URL: <http://flibusta.site/b/295842/read>.

REFERENCES

- Briukhovetskyi, V.** (2013). *Viktor Petrov: verkhyi doli – verkhyi i doli» [Victor Petrov: tops of destiny – tops and destinies]*. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].
- Vasilev, L.M.** (1990). *Sovremennaya lingvisticheskaya semantika: uchebnoe posobie dlya vuzov [Modern linguistic semantics: [textbook for universities]*. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
- Vykhovanets, I.R.** (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian]
- Vsevolodova, M.V.** (2000). *Teoriya funktsionalno-kommunikativnogo sintaksisa : Fragment prikladnoy (pedagogicheskoy) modeli yazyika : uchebnik [The theory of functional-communicative syntax: Fragment of the applied (pedagogical) language model: textbook]*. Moscow : Izd-vo MGU [in Russian].
- Zahnitko, A.P.** (2007). *Teoriia suchasnoho syntaksysu : monohrafiia. Vyd. 2-he, vypravl. i dop. [Theory of modern syntax: monograph]*. Donetsk : DonNU [in Ukrainian]
- Zubets, N.** (2020). Vlasne avtorska movlennieva sfera v romani V. Domontovycha «Doktor Serafikus» [Actually the author's speech sphere in V. Domontovych's novel «Doctor Seraficus»]. *Filolohichni traktaty – Philological treatises* (Vol. 12), 2, (pp. 144–153) [in Ukrainian].
- Kononenko, I.V.** (2009). *Prykmetnyk u slovianskykh movakh : monohrafiia [Adjective in Slavic languages: monograph]*. Kyiv : VPTs «Kyivskyi universytet» [in Ukrainian].
- Kormilitsyina, M.A.** (1988). *Semanticheski oslozhnennoe (polipropozitivnoe) prostoe predlozhenie v yazyike i ustnoy rechi [Semantically complicated (polypropositive) simple sentence in language and speech]* [pod. red. d-ra filol. nauk O.B. Sirotininoi] Saratov : Izd-vo Saratovskogo un-ta [in Russian].
- Kravchenko-Dzondza, O.** (2021). *Movnyi aspekt idiostylu Viktora Petrova-Domontovycha [Linguistic aspect of Victor Petrov-Domontovich's idiostyle]*. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri : zbirnyk naukovykh prats / Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka – Native word in the ethnocultural dimension* (pp. 112–122). Drohobych: Pósvit [in Ukrainian]
- Lassan, E.R.** (1980). *Semanticheskie funktsii narechiy v strukture predlozheniya [Semantic functions of adverbs in sentence structure]* (Extended abstract of PhD thesis). Minsk [in Russian].

- Levitskiy, Yu.A.** (2001). *Osnovyi teorii sintaksisa : uchebnoe posobie po spetskursu [Basics of Syntax Theory : Special Course Tutorial]*. Perm : Perm. un-t; Perm. ped. un-t [in Russian].
- Mazurenko, I.** (2015). *Kontsept misto v povisti V. Domontovycha «Bez gruntu» [The concept of the city in V. Domontovych's story «Without soil»]*. Retrieve from http://www.museum.dp.ua/article_2015_05.html [in Ukrainian].
- Pavlychko, S.** (1999.). Roman yak intelektualna provokatsiia [peredmova] The novel as an intellectual provocation [preface] In *V. Domontovych. Doktor Serafikus. Bez gruntu [Romany] – V. Domontovich. Dr. Seraficus. Without soil [Novels]*. Kyiv: Krytyka. Retrieve from <http://fibusta.site/b/295842/read>. [in Ukrainian].
- Remez, A.** *Osoblyvosti poetychnoi onimii v romani V. Domontovycha «Doktor Serafikus» [Features of poetic onymia in V. Domontovych's novel «Doctor Seraficus»]* Retrieve from <http://eprints.zu.edu.ua/15770/1/Kontorchuk%20Remez%20101-106.pdf> [in Ukrainian].
- (1982). *Semantycheskye typy predykatov [Semantic predicate types]*. Moskva : Nauka [in Russian].
- Sentenberh, Y.V.** (1984). Semasyolohycheskye osnovanyia hlahola kak chasty rechy (na materyale anhlyiskoho yazyka) [Semasiological foundations of the verb as a part of speech (based on the material of the English language)]. *Semantycheskye otnosheniya vnutry slovosochetaniya y predlozheniya – Semantic relations within a phrase and a sentence* (pp. 98–101). Volhohrad : VHPY ym. A.S. Serafymovycha [in Russian].
- Tulyna, T.A.** (1976). Funktsyonalnaia ty polohiya slovosochetanyi [Functional typology of phrases]. Kyiv-Odesa : Vysshaya shkola [in Russian].
- Fedurko, M.** (2015). Vlasne imia v romani Viktora Domontovycha «Doktor Serafikus» : funktsii ta riznovydy [Proper name in Victor Domontovych's novel «Doctor Seraficus»: functions and varieties]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia : Filolohiia – Problems of the humanities. Series: Philology* (Issue 36), (pp. 200–212) Drohobych [in Ukrainian].
- Shulzhuk, K.F.** (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy : pidruchnyk [Syntax of the Ukrainian language: textbook]*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].

ILLUSTRATIVE SOURCES

- Domontovych, V.** (1999). *Doktor Serafikus. Bez gruntu [Dr. Seraficus. Without soil]*. Kyiv: Krytyka. Retrieve from <http://fibusta.site/b/295842/readv> [in Ukrainian].